

ממדיה הארציים והשמימיים של הסוכה

הרב אביבה ריצמן

ואולם, הגמרא מתנגדת לעמדת רבי זירא:

תלמוד בבלי סוכה ב ע"ב

...כרבי זירא נמי לא אמרי [לא קיבלו את דעתו] – ההוא לימות המשיח הוא דכתיב.

על פי פרכה זו, הפסוק הקושר את המחסה לסכך השברירי אינו נוגע לימינו. מחסה עדין כזה, העשוי מנוכחותו הגלויה של אלוקים, הוא חסר משמעות בעולם שבו אנו חיים, ובכוחו להציע הגנה אך ורק בימות המשיח. אלא שהגמרא הודפת את ההתנגדות הזו, ובכך מותחת קו מחבר בין ימות המשיח ובין עולמנו אנו:

ורבי זירא [משיב]: אם כן לימא קרא [יכול היה הפסוק לומר] וְחָפָה תְּהִיָּה לְצֵל יוֹמָם, ומאי [ומדוע אמר] וְסָכָה תְּהִיָּה לְצֵל יוֹמָם – שמעת מינה תרתי [ללמדך שני עניינים: 1) באשר לימות המשיח, ובנוסף, גם 2) בנוגע לסוכות שאנו בונים כיום].

רבי זירא מפנה את תשומת הלב לשימוש העודף בשמות עצם בפסוקים שראינו מישעיהו. תחילה, מתייחס הכתוב למחסה כאל "חופה", ורק לאחר מכן כאל "סוכה". ר' זירא מסיק מכך שהשימוש המיותר במילה "סוכה" מרמז על חג הסוכות. הסוכה של ימינו היא היא, למעשה, הסוכה של ימות המשיח. ברובד הטכני, משמעות הדבר היא שגם בסוכותינו שלנו צריך הצל להגיע מהסכך ולא מהדפנות. אם, מאידך, נראה בפסוקים מישעיהו מקור אינטרטקסטואלי להבנת מהותה הרחבה יותר של הסוכה, הדימוי של נוכחות האל המעניקה מחסה מסערה יקבל משמעויות חדשות. אפילו בסערות ובכאוס הגואים בימים אלה שבהם אנו חיים, נוכל למצוא מחסה אלוקי, שברירי ככל שיהיה. אין זה רק חלום משיחי לעתיד לבוא.

גובה מינימלי – לחצות את הגבול האנושי/אלוקי

בהמשך הסוגיה, אגב דיון בגובהה המזערי של הסוכה, משגרת אותנו הגמרא לתוך כמה סצנות דרמטיות מהנרטיב המקראי. כך, מסבה היא תשומת לבנו לשלושה רגעים מפורשים של מפגש קרוב בין אדם ואלוקים.

תלמוד בבלי סוכה ד ע"ב – ה ע"א

מגלן [מניין אנו יודעים שסוכה שגובהה נמוך מעשרה טפחים פסולה?]? אתמר [נאמר], רב ורבי חנינא ורבי יוחנן ורב חביבא מתנו [למדנו]... ארון תשעה וכפורת טפח – הרי כאן עשרה [טפחים]

הסוכה עושה את הבלתיאפשרי. היא מתחמת לנו חלל קטן לפגוש בו את אלוקים, בחצר ביתנו שלנו. אחרי האינטנסיביות הרבה של ראש השנה ויום כיפור והשקיעה העמוקה בתפילה, בסוכות אנחנו בונים מבנה, וכל שעלינו לעשות הוא רק לשהות בו. עצם היותנו מי שאנחנו הוא קיום מצווה; עצם היותנו מי שאנחנו הוא מפגש עם אלוקים.

מה מאפשר את נקודת ההשקה הזו, בין המרחב האנושי והאלוקי? איך נדמין את המפגש הזה בעיני רוחנו? הדיון התלמודי בשאלת ממדיה הפיזיים של הסוכה חושף ממדים תאולוגיים עמוקים ופותח בפנינו צוהר להבנה עשירה יותר של משמעות השהייה בסוכה ולהערכת רוחניותה.

הגובה המרבי: נגיעה בימות המשיח

המשנה (סוכה א:א) קובעת, כי סוכה אינה יכולה להיות גבוהה מעשרים אמה ולא נמוכה מעשרה טפחים. התלמוד מציע כמה מקורות אפשריים למידות אלה. אחד ההסברים למגבלת הגובה של עשרים אמה מגיע מנבואת חורבן בישעיהו:

תלמוד בבלי סוכה ב ע"א

רבי זירא אמר: מהכא "וְסָכָה תְּהִיָּה לְצֵל יוֹמָם מִחֶרֶב" (ישעיהו ו:ד), עד עשרים אמה – אדם יושב בצל סוכה, למעלה מעשרים אמה – אין אדם יושב בצל סוכה, אלא בצל דפנות...

ברמה הטכנית, פסוק זה מישעיהו מוכיח שסוכה אינה יכולה להיות גבוהה מדי, כיוון שבסוכה גבוהה מדי יגיע הצל בה מהדפנות במקום מהסוכה עצמה, כלומר מהסכך. המחסה שמציעה הסוכה מוכרח להיות שברירי, כזה שניתן לראותו נוצר מהחומר העדין המונח ממעל. שבריריות המבנה הזה מקבלת ביטוי מובהק עוד יותר מתוך ההקשר שבו מופיע הפסוק המצוטט, המתאר חורבן שיגיע בקץ הימים. בשעה בה סערה וכאוס אווזים סביב, מחסה זעיר מציע מידה של ביטחון:

ישעיה ד:ה-ו

וּבָרָא ה' עַל כָּל מְכוֹן הָרָצִיץ וְעַל מִקְרָאָהּ עֵנָן יוֹמָם וְעֶשֶׂן וְנִגְהָ אֵשׁ לְהִכָּה לְיָלֶה כִּי עַל כָּל כְּבוֹד חָפָה. וְסָכָה תְּהִיָּה לְצֵל יוֹמָם מִחֶרֶב וּלְמַחֲסֵה מִזֶּרֶם וּמִמָּטָר.

וכתיב "ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת" (שמות כה:כב) [בין שני הכרובים שעל ארון העדות] ותניא [למדנו בברייתא], רבי יוסי אומר: מעולם לא ירדה שכינה למטה, ולא עלו משה ואליהו למרום, שנאמר "השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם" (תהלים קטז:טז)

הסוגייה מציעה כאן הוכחה משולשת ומורכבת לכך שהגובה המינימלי לסוכה הוא עשרה טפחים. ראשית, מתחקה הגמרא אחר המספר עשר ומייחסת את מקורו לארון שבמשכן, שיחד עם הכפורת הגיע לגובה של עשרה טפחים. זוהי אולי ראיה חזקה לעשרה טפחים, אבל מה בינה ובין הסוכה? באופן חידתי משהו, ממשיכה הגמרא ומביאה כאסמכתה פסוק מספר שמות, שלפיו תכלית הארון הייתה להיות מקום מכגש של האל עם משה, ובו יכול היה הקב"ה לשוחח עמו מעל הכפורת. לבסוף, פונה הגמרא לחלקה השלישי של ההוכחה: מימרה מפיו של התנא המוקדם, רבי יוסי, ולפיה נוכחות האל – השכינה – מעולם לא ירדה ארצה, ומשה ואליהו מעולם לא עלו למרחב האלוקי – למרום.

הדיון הזה מרתק לוודאי, אבל מה לו ולסוכה? בסיועו של רש"י, נראה כי הוכחה משולשת זו מהווה בסיס לעיקרון כללי – שאינו נוגע במיוחד לסוכה דווקא – שלפיו עשרה טפחים מגבשים אזור או תחום מובחן – רשות. לאיל ולבני האדם מוכרחים להיות מרחבים נבדלים ("השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם"); ועל אף זאת, אלוקים בא לדבר עם משה במכגש אלוקי-אנושי. ההפרדה הבסיסית בין המרחבים מוכרחה הייתה להישמר גם במהלך המכגש הזה. מכאן, שעשרת הטפחים של המשכן נועדו ליצור חיץ בין המרחבים, שאפשר את המכגש בין האל למשה. הסוכה, אם כן, היא כמו אותו חיץ בן עשרה טפחים, המאפשר לשכינה לשהות ממעל ועדיין להישאר מחוץ לתחום המובחן והמסומן של המרחב האנושי.

דרך אסמכתאות נרטיביות אלה והעושר התאולוגי שבצדן, הופכת מצוות סוכה לתרגיל באפשרות האנושית לגשת אל האל, לא כחות. בה בעת, הגמרא גורעת מעט מעוצמתם של רגעים אלה, בכך שהיא מציגה בכל אחד מהם מידה של מרחק בין האל והמרחב האנושי. כך, נותרים אנו לתהות: האם סוכה בת עשרה טפחים לפחות מניעה אותנו אל עבר קשר קרוב עם אלוקים, או שמא דווקא חוצצת בינינו ובינו? התלמוד מספר לנו על תגובת נגד חריפה לרעיון זה של מרחק מתמיד של עשרה טפחים בין המרחב האנושי והאלוקי. כיצד יכולה התאולוגיה היסודית של התורה, הכוללת תיאור מרכזי של התגלות, לעמוד ברעיון כזה של ריחוק אלוקי? ואכן, הגמרא מגיבה בהנחת מתקפות

רבות נגד רעיון זה, אשר לפיו לא אלוקים ולא בני האדם חצו את גבולות המרחבים אלה של אלה:

תלמוד בבלי סוכה ה"א

ולא ירדה שכינה למטה?
והכתיב "וירד ה' על הר סיני" (שמות יט:כ) – למעלה מעשרה טפחים.

- והכתיב "ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים" (זכריה יד:ד) – למעלה מעשרה טפחים.

ולא עלו משה ואליהו למרום? והכתיב "ומשה עלה אל האלהים" (שמות יט:ג) – למטה מעשרה.

- והכתיב "ויעל אליהו בסערה השמים" (מלכים ב ב:יא) – למטה מעשרה.

- והכתיב "מאחז פני כסא פרשז עליו עננו" (איוב כו:ט), ואמר ר' תנחום מלמד שפירש [פרש] שדי מזיו שכינתו ועננו עליו – למטה מעשרה.

ודאי, אומרת הגמרא, שניתן לכרוץ את החיץ שבין המרחב האנושי לאלוקי: אלוקים על הר סיני במתן תורה; אלוקים על הר הזיתים באחרית הימים; משה ואליהו עולים אל האל. אלא שלכל אלה משיבה הגמרא באותה הלשון – בכל אחד מרגעי האיחוד הללו נשמרה עדיין מחיצה בת עשרה טפחים בין הצדדים. הרגעים המסופרים האלה, אם כן, מובילים אותנו לראות בסוכה חיץ, היוצר מרחק בטוח שמאפשר חיבור קרוב עם אלוקים.

הושטה אל האחר

ובכל זאת, בסוף הדיון, מובאת סצנה אחת שאין ביכולתה של הגמרא ליישב בדרך זו. הפסוק מספר איוב (המיוחס במדרש למשה) מתאר אדם האוחז בכיסא הכבוד. מטבע הדברים, אחיזה אינה פעולה שניתן לעשות ממרחק עשרה טפחים!

כל מקום מאחז פני כסא כתיב! – אישתרבוני אישתרכב ליה כסא עד עשרה, ונקט ביה [הקב"ה האריך את כיסא הכבוד עד לסוף עשרת הטפחים, וכך אחז בו האוחז]

כאן, מסבירה הגמרא, מתח עצמו הקב"ה אל מעבר למרחב האלוקי, והאריך את כיסא הכבוד עד לסוף עשרת הטפחים החוצצים בינו ובין משה. שורה חידתית – אך עשירה – מובילה אותנו לראות את הסוכה מעט אחרת. במקום ליצור את המחיצה בת עשרת הטפחים, המותירה את האל במרחק בטוח דיו המאפשר מכגש עמו, ניתן לראות בסוכה מנגנון המאפשר לנו – או לאיל – להושיט אל תוך מרחבו של האחר. אולי על ידי בניית סוכה, אנו למעשה מרחיבים עצמנו עד לסוף אותם עשרת הטפחים החוצצים בינינו ובין האל. או שמא משקפת הסוכה את רצונו של האל להתרחב הוא אל תוך חיינו.

לארח את השכינה

ישנו מפנה נוסף ואחרון בדיון התלמודי בנושא ממדיה הארציים והטרנסצנדנטליים של הסוכה. בעקבות שאלה טכנית לגבי גובה המינימלי של הסוכה (מניין אנו יודעים שעשרת הטפחים של החלל הפנוי בסוכה אינם יכולים להכיל את הסכך?), לוקחת אותנו הגמרא אל פסוק נוסף העוסק בארון העדות שבמשכן, שמהדהד הפעם באופן גלוי יותר את הדיון בסוכה:

תלמוד בבלי סוכה ה"ב

וכתיב "והיו הכרבים פרשי כנפים למעלה סככים בכנפיהם על הכפרת" (שמות כה:כ). קרייה רחמנא סככה למעלה מעשרה [מכנה זאת התורה "סכך" בגובה שלמעלה מעשרה טפחים].

מפסוק זה מסיקה הגמרא כי כשם שכנפי הכרובים הגיעו לגובה של עשרה טפחים מעל הכפרת שכיסתה על הארון – כלומר, עד מעל לראשיהם – כך גם הסכך מוכרח לרחף מעל לעשרה טפחים של חלל פנוי עד לרצפת הסוכה. קריאה זו מספקת מידה של בהירות ביחס לשאלת גובה הסוכה: עליה להתנשא לגובה של עשרה טפחים לפחות, להוציא את הסכך עצמו. עם זאת, דימוי זה מהווה למעשה תפנית חדה מהנגזרת הקודמת שהסקנו מהארון. קודם חשבנו שהסוכה דומה לעשרת הטפחים של הארון עצמו, החוצץ בינינו ובין הא"ל. כעת, עשרת הטפחים נסבים על החלל **שמעל** לארון, שדרכו, מבין הכרובים, יצא ונשמע קולו של הא"ל.

כיצד, אם כן, עלינו לחשוב על הסוכה? האם היא חוצצת בינינו ובין אלוקים, שעה שהוא שורה ממעל? או שהסוכה שלנו היא דווקא המקום שבו מתארכת השכינה? ייתכן שהפרדוקס המטפיזי הזה אינו נושא משמעות רבה לחוויית הישיבה בסוכה. עם זאת, אני מוצאת תועלת בכך שהמסורת שלנו מציעה לנו תמונה דינמית של האופנים השונים שבהם מקרבת אותנו הסוכה לקשר עם אלוקים.

בעודנו בונים את הסוכה מדי שנה בשנה, או יושבים בסוכה שבנו וחלקו אחרים, נוכל להתמקד בהיבטים השונים של בניית מערכת יחסים קרובה, בין אם עם אלוקים או עם אנשים ונשים אחרים בחיינו. לעתים, נצטרך להבין איך לסמן קווי גבול שיבטיחו מרחב ומרחק לטובת מימוש המפגש. לעתים, נהיה מוכנים להתרחב ולמתוח את עצמנו לזמן מסוים, אל מעבר לאותו הגבול. ולעתים, יהיה עלינו להבין כי ביכולתנו להחזיק בנוכחותם של אחרים ואחרות במרחב שלנו, גם אם לא כך חשבנו בתחילה. כאשר מביטים בפרטי הלכות הסוכה דרך העדשה של תימוכיהן התאולוגיים והנרטיביים, ניתן להתחיל בעבודה של התקרבות אל ימות המשיח, שבהם תהיה סוכתנו כחופה, מחסה מוגן בלב סערות החיים.

הרב ד"ר אביבה ריצמן היא ראש ישיבת הדר. היא הוסמכה לרבנות בידי הר' דני לנדיס, וקיבלה תואר דוקטור מאוניברסיטת ניו יורק.